

000579F.KULAKOĞLU 11/28

URARTU

ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ
ve
MEZAR MİMARLIĐI

F.KULAKOĞLU000579AÜ00057911/28

ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

000580F.KULAKOĞLU 11/28

İki tarzda ölü gömme geleneği:

1.Yakmadan ve 2. yakarak.

Yakarak veya yakmadan yapılan gömüler için farklı bir mezar mimarisi gelişmemiş, aynı karakterde ve plandaki mezarlar içinde her iki tarz gömünün de yapılabildiği gözlenmiştir. Hatta bazı durumlarda aynı mezar içinde yakma ve inhumasyonun aynı anda uygulandığı görülmüştür.

Urartu'daki ölü gömme geleneklerinde ve buna bağlı olarak mezar mimarilerinde gözlenen plan ve işçilik farklılıklarının, temelde birkaç önemli nedeni vardır:

-Farklı etnik kimlik

-Zengin-fakir

-Yöneten veya yönetilen sınıflara ait olmak

Urartu ölü gömme merasimleri ile ilgili bilgiler yazılı kaynaklardan çok arkeolojik kazılardan elde edilen çeşitli buluntulardan sağlanabilmektedir. Ortaya çıkartılan mezarlar ve bu mezarların inşa edildiği mezarlık alanındaki veriler, kazılarda bulunan çeşitli betimli adak eşyaları veya kemer, miğfer, mühür gibi kişisel eşyalar üzerinde yer alan betimlemeler, Urartu ölü gömme gelenekleri konusundaki kaynaklarımızdır.

F.KULAKOĞLU000580AÜ00058011/28

-tapınmalar/ölü vemeği

ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

000581F.KULAKOĞLU 11/28

İki tarzda ölü gömme geleneği:

1.Yakmadan ve 2. yakarak.

Urartu ölü gömme merasimleri ile ilgili bilgiler yazılı kaynaklardan çok arkeolojik kazılardan elde edilen çeşitli buluntulardan sağlanabilmektedir. Ortaya çıkartılan mezarlar ve bu mezarların inşa edildiği mezarlık alanındaki veriler, kazılarda bulunan çeşitli betimli adak eşyaları veya kemer, miğfer, mühür gibi kişisel eşyalar üzerinde yer alan betimlemeler, Urartu ölü gömme gelenekleri konusundaki kaynaklarımızdır.

-tapınmalar

-ölü yemeği

YAKMA GELENEĞİ ve YAKMA MERASIMI

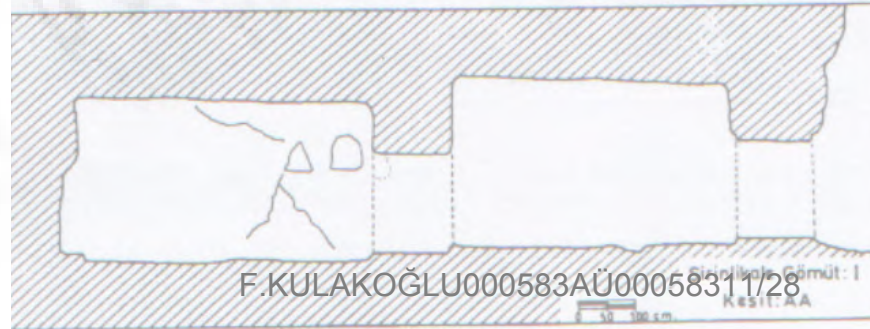
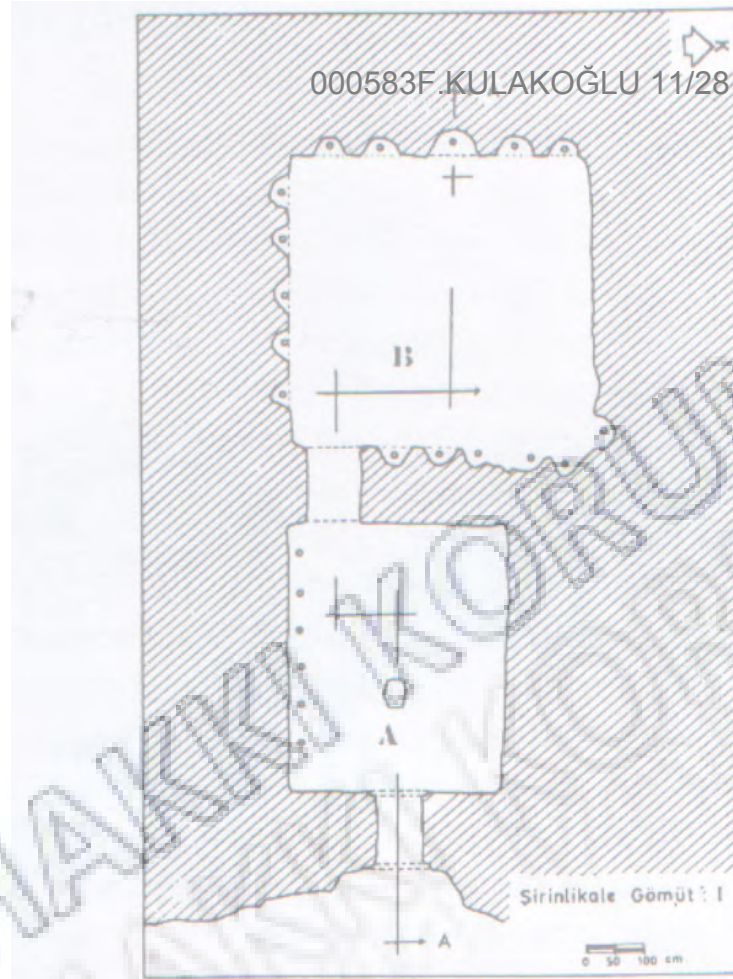
000582F.KULAKOĞLU 11/28

Çizim 22 - Dilkaya ve Ayanıs hazırlanırken bulunan ağızları kase ile örtülü urneler.

F.KULAKOĞLU000582AÜ00058211728

Atabindi,
Şirinlikale,
Dönertaş,
Dilkaya

Çizim 17 - Şirinlikale yakma gömü mezarı (F. Işık "Şirinlikale. Eine unbekannt urartaische Burg und Beobachtungen zu den Feisdenkmalem eines schöpferische Bergvolks Ostanetolines", Belleten 51, 1987, Res. 6a-b)

000584F.KULAKOĞLU 11/28

Çizim 21- Bir Urartu tunç kemeri üzerinde ölü yemeği ve libasyon kurbanı (Merhav R., (Editör), Urartu-A Metalworking Center in the in the First Millennium B.C.E., Jerusalem, 1991, 227, Res. 6.3)

F.KULAKOĞLU000584AÜ00058411/28

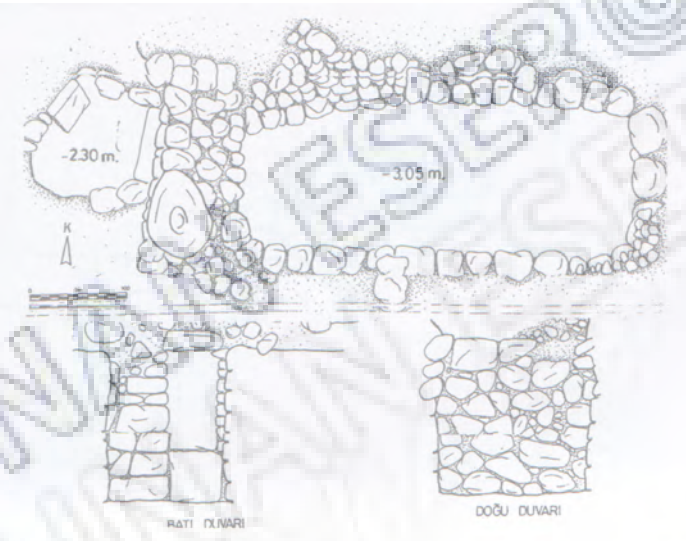
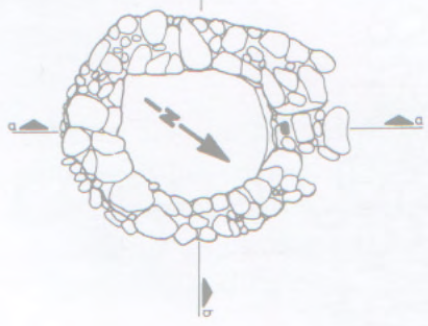
000585F.KULAKOĞLU 11/28

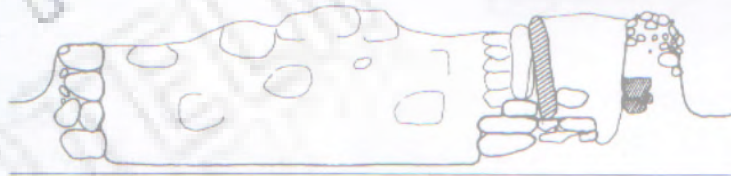
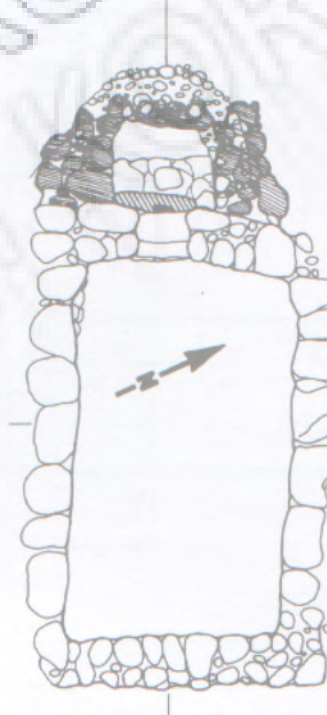
Doğubayazıt Kaya
Mezarı, Mezar
Beyinin Kurban
Sahnesi

F.KULAKOĞLU000585AÜ00058511/28

000586F.KULAKOĞLU 11/28

- Karagündüz K Mezarı. Erken Demir Çağ (Serin V- Kavaklı E. Kazı Sonuçları Toplantısı XVI. 1,347, k

F.KULAKOĞLU000586AÜ00058611/28

Çizim 19- Dromoslu taş sandık mezarı. Erken Demir Çağ, Dilkaya.

000587F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 46 - Dilkaya Mezarlık Alanı'nda bir oda mezar, Erken Demir Çağ sonu

MEZAR TÜRLERİ

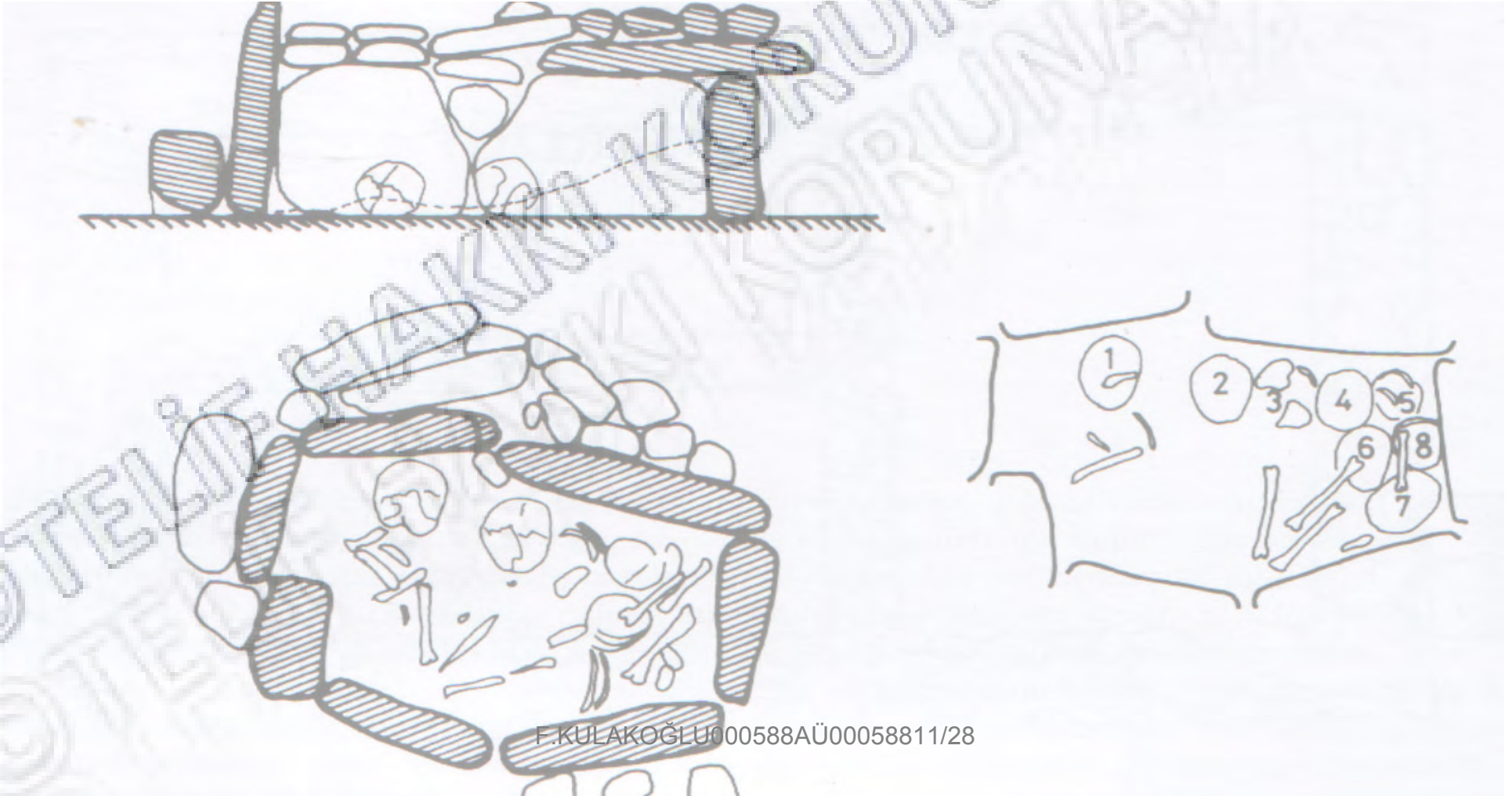
1-Basit toprak mezarlar: yakma ceset gömüleri

2-Basit taş sandık mezarlar : Dilkaya, Çavustepe ve Giyimli, Suçatı ve Harmantepe.

3-Küp mezarlar: Van Kalesi Höyük, Harmantepe ve Suçatı.

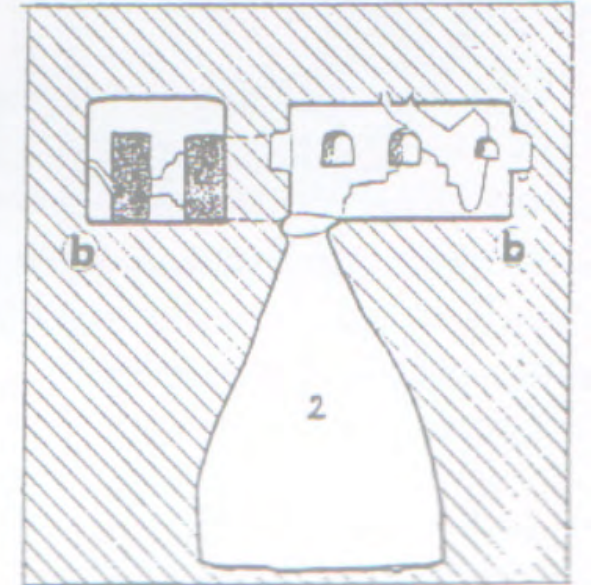
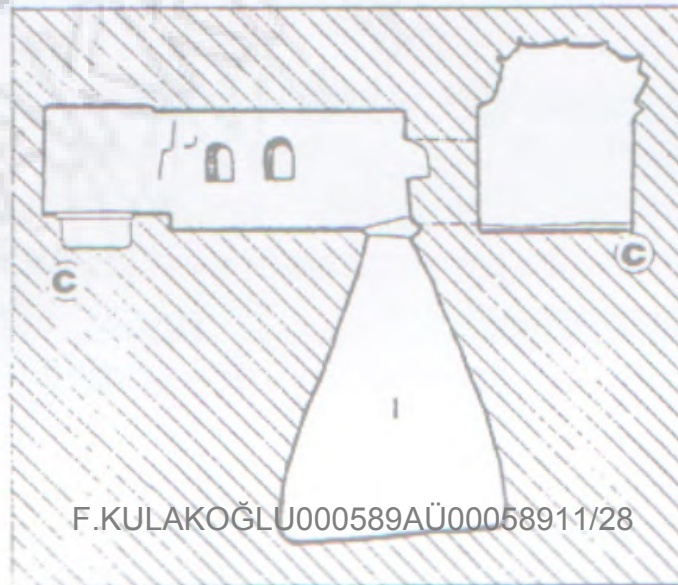
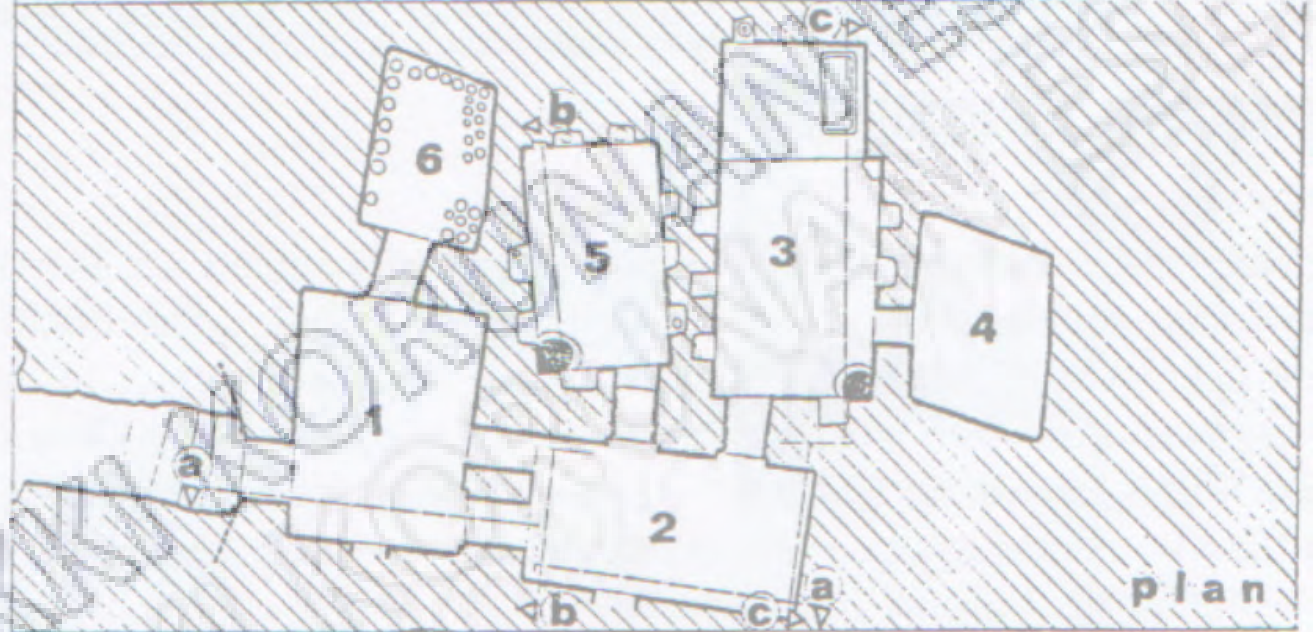
4-Kaya Mezarlar: Başkent Tuşpa, Varto yakınlarındaki Kayalidere, Palu, Erzurum Umudum Tepe.

5-Tas Oda Mezarlar: Altıntepe

4-Kaya Mezarlar: Başkent Tuşpa, Varto yakınlarındaki Kayalidere, Palu, Erzurum
Umudum Tepe.

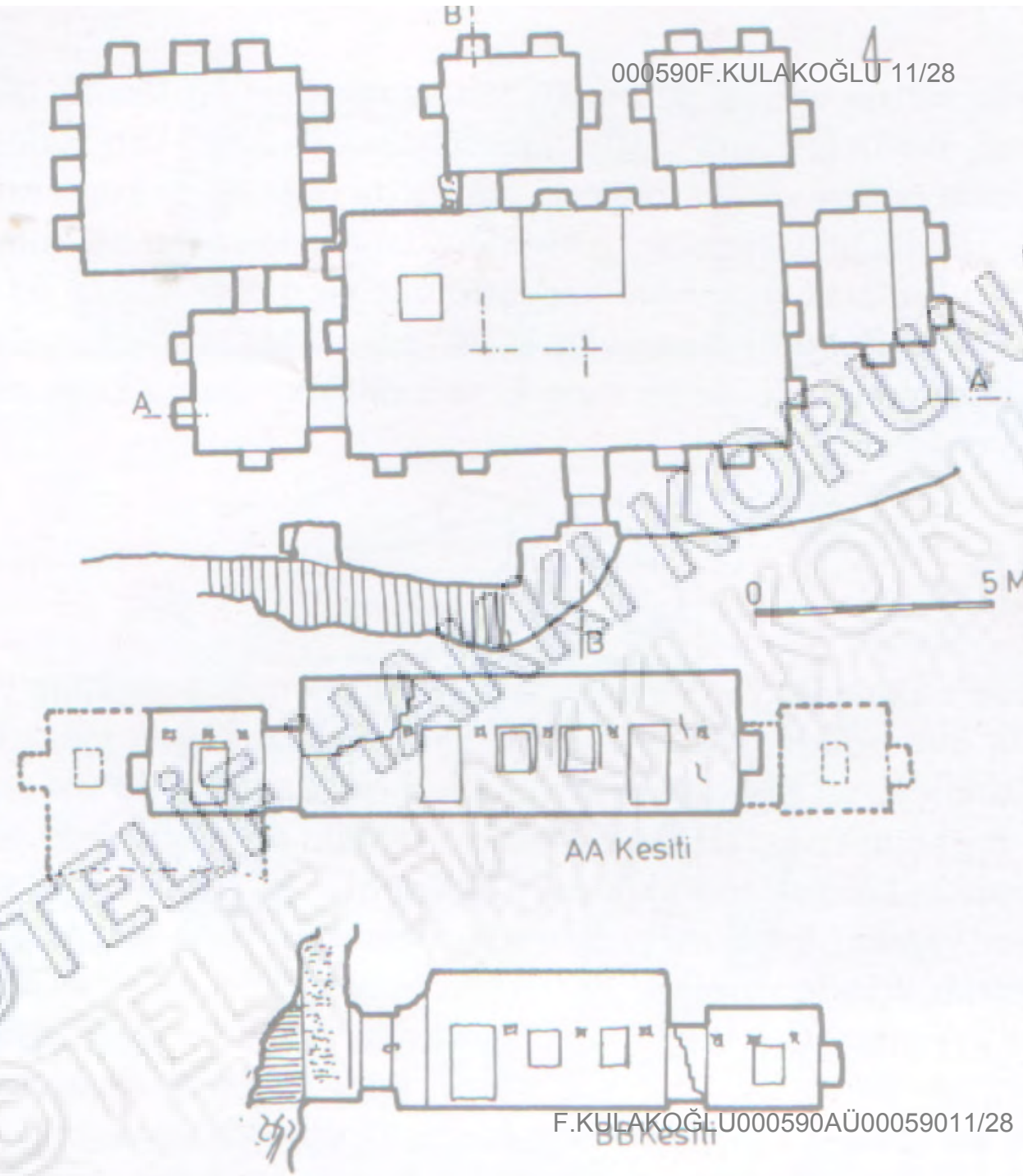
000589F.KULAKOĞLU 11/28

Kayalidere
ey, C.A., "A
avations on
n Citadel of
lian Studies
16, 1966)

F.KULAKOĞLU000589AÜ00058911/28

000590F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000590AÜ00059011/28

Çizim 13 - Van Kalesi'nde Argishti kaya mezarı (Sevin V "Urartu Oda-Mezar Mimaris Kökeni Üzerine Bazı Gözlem A. Çilingiroğlu (Ed.) Anadolu Demir Çağları İzmir, 1987.

000591F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 43 - I. Arvisti'nin hava merdivanı, Harbor Mağarası, Van Kalesi

F.KULAKOĞLU000591AU00059111/28

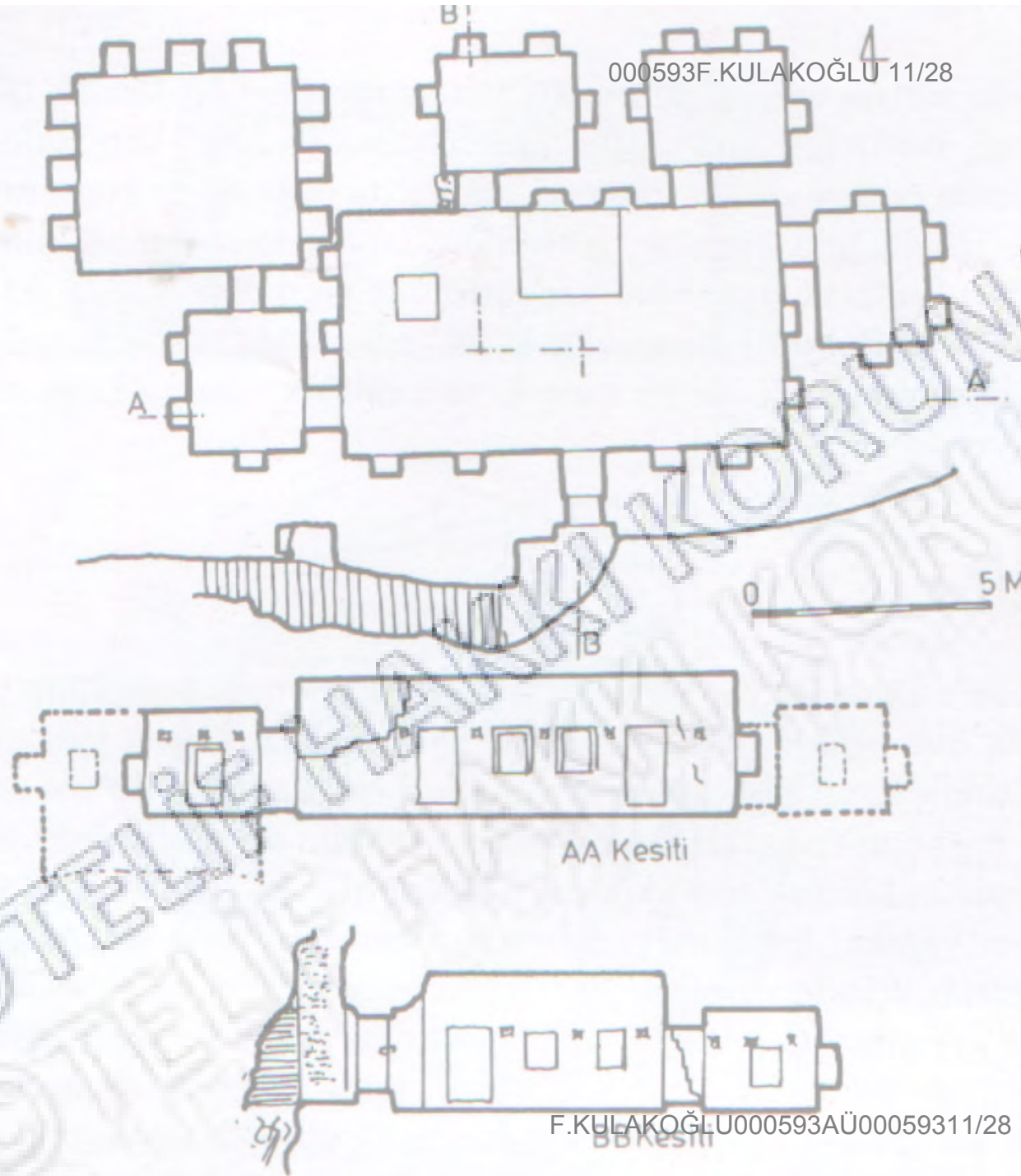
Van Kadembasti:

000592F.KULAKOĞLU 11/28

Resim 44 - Van Edremit yakınlığında Kadembasti kaya mezarı

000593F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000593AÜ00059311/28

Çizim 13 - Van Kalesi'nde
Argishti kaya mezarı (Sevin V
"Urartu Oda-Mezar Mimarisi
Kökeni Üzerine Bazı Gözlemler"
A. Çilingiroğlu (Ed.) Anadolu
Demir Çağları İzmir, 1987.

Ana kayaya oyulan tek odalı mezarların bir kısmı toprak üzerinden görülebilmemesine karşın büyük bir bölümü toprak altına yapılmıştır.

Tavanı sivri tonozlu olan odanın açıldığı geniş ve önü açık olan salona ovadan kayaya oyulmuş bir merdiven ile çıkılır. Bu açık salonun tavanı semerdam şeklinde biçimlendirilmiş ve kornişlerle bezenmiştir.

Platform: ölünün yatırıldığı platformlar: Umudum Tepe, Elazığ yöresi: Tanrıvermiş. Gökbelen, Kürdemlik ve Hacıseli

Tek odalı oda mezarların bir bölümü genellikle Urartu kalelerinin inşa edildiği kayalıklara oyulmuştur.

Cepheler: vurgulanmıştır.

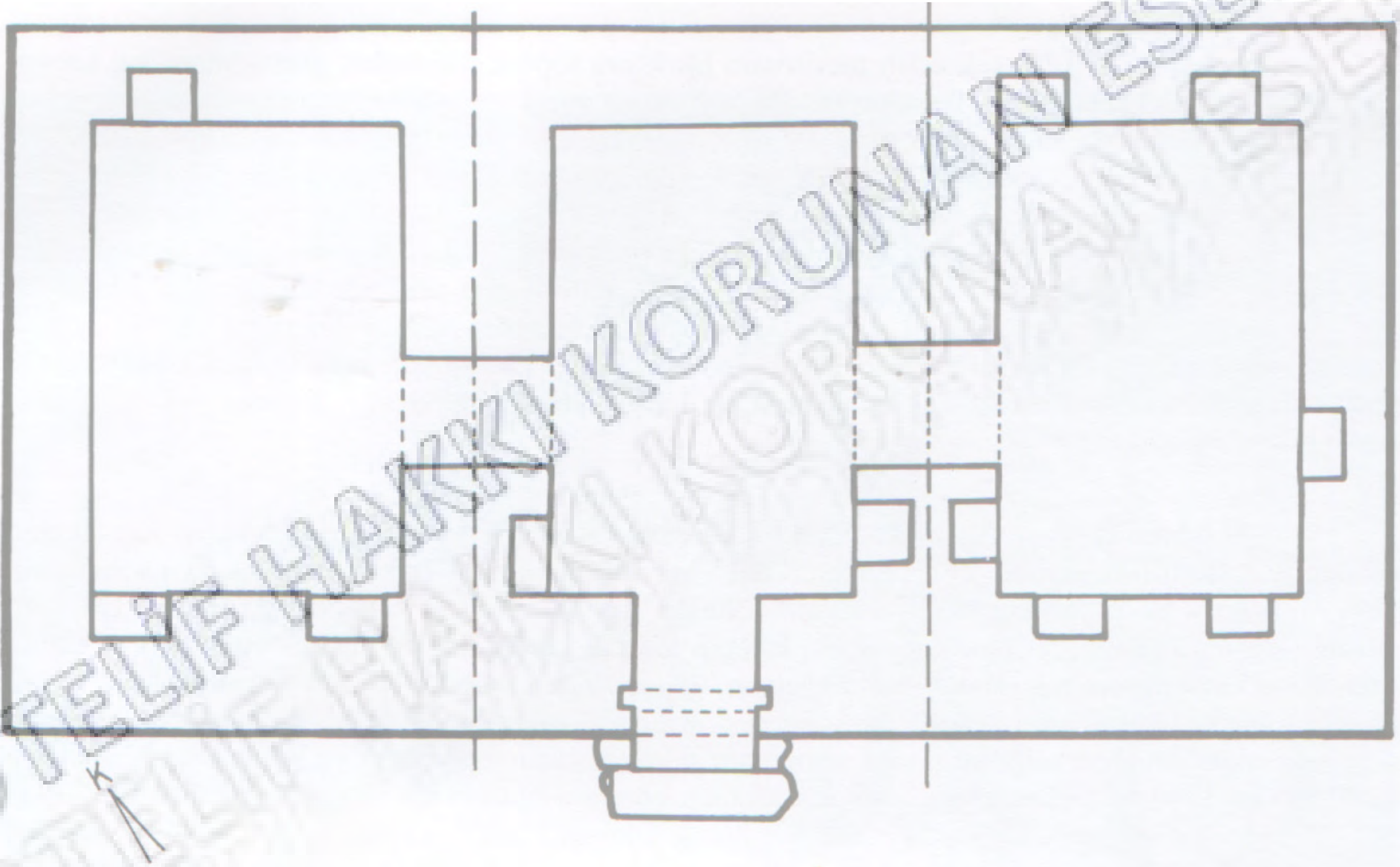
Kabartmalı: Bostankaya Kalesi Alyar

Doğu Beyazıt kaya mezarı

Erzurum Ovası Umudum Tepe kaya mezarı tek odalı:

5. TAŞ ODA MEZARLAR

000595F.KULAKOĞLU 11/28

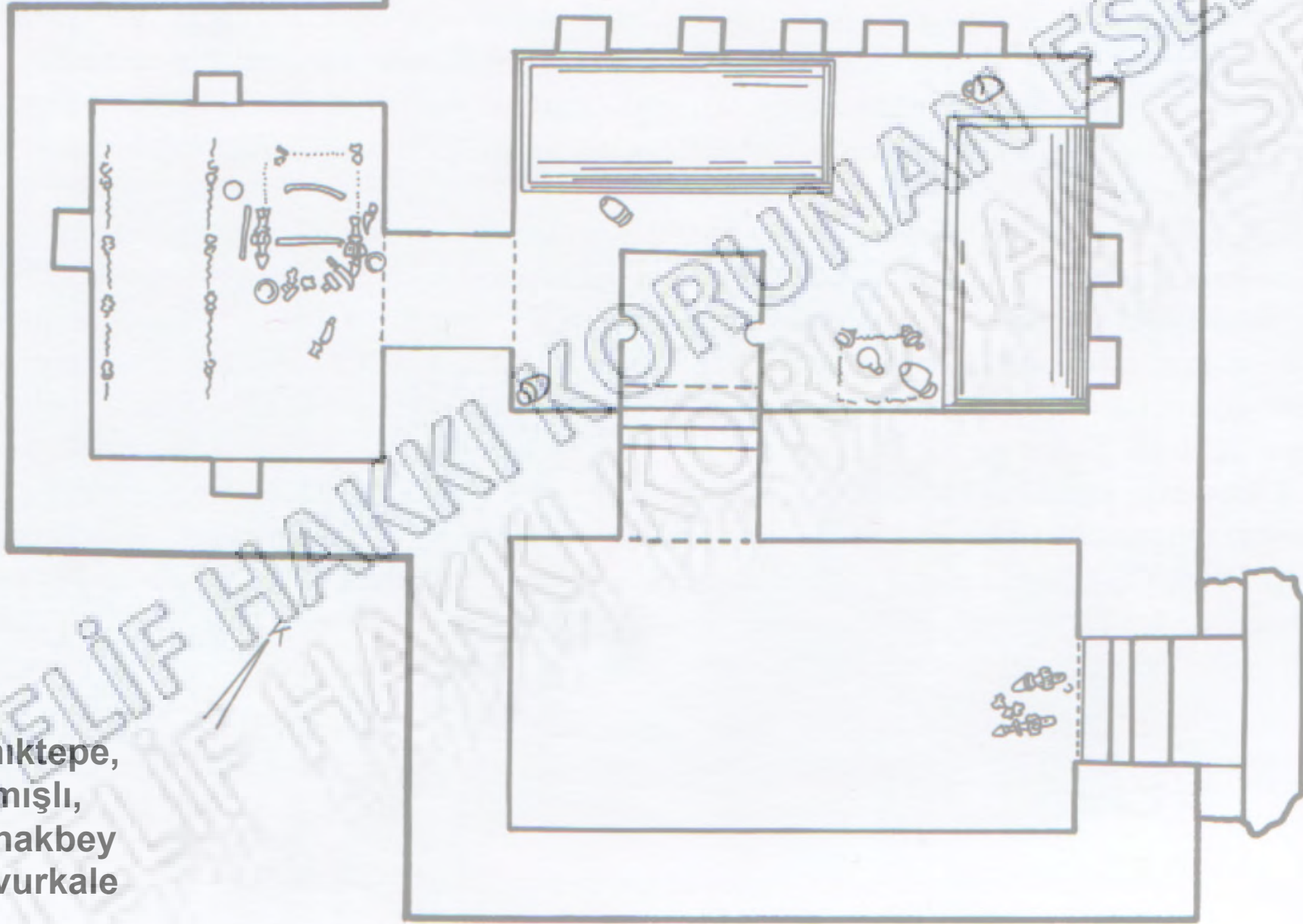

Çizim 15 - Altıntepe I. No lu taş oda mezar (Özgül, T., Altıntepe II. Mezarlar,
Depo Binası ve Fildişi Eserler, Ankara, 1969, Res.4)

F.KULAKOĞLU000595AU00059511/28

Altıntepe III No.lu mezarı

000596F.KULAKOĞLU 11/28

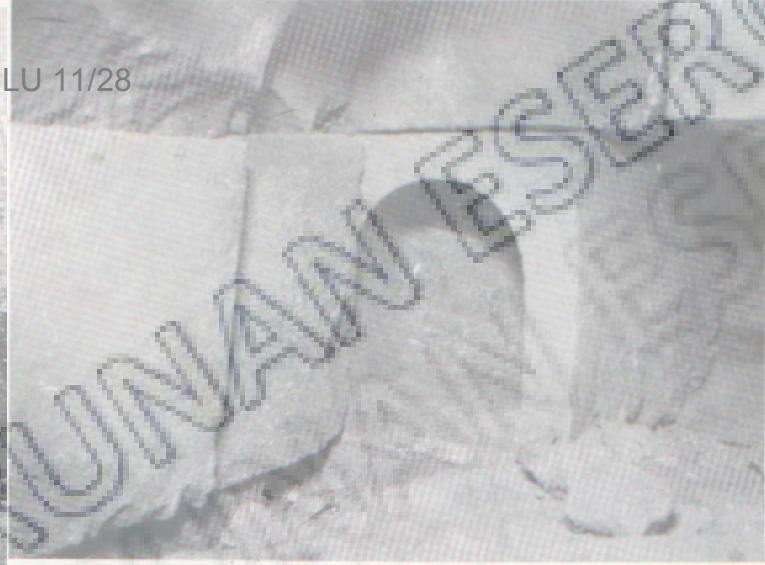
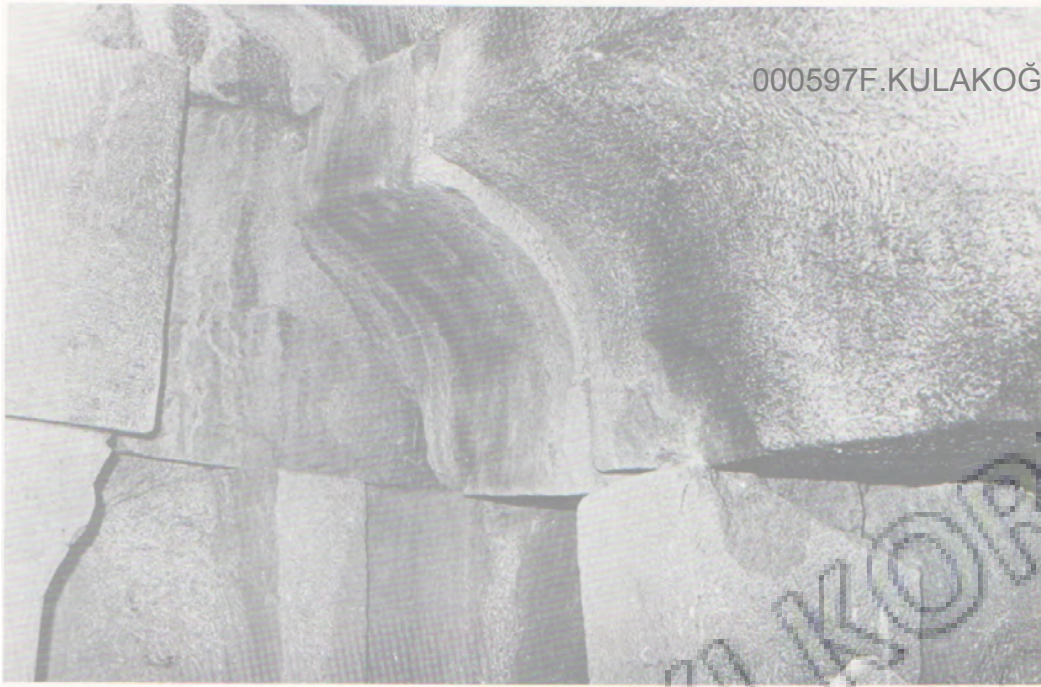

Tanıktepe,
Kamışlı,
Konakbey
Gavurkale

F.KULAKOĞLU000596AÜ00059611/28

Çizim 16 - Altıntepe 3. No.lu taş oda mezar (Özgüç T., Altıntepe II. Mezarlar, Depo Binası ve

000597F.KULAKOĞLU 11/28

1

F.KULAKOĞLU000597AÜ00059711/28

000598F.KULAKOĞLU 11/28

1

1

F.KULAKOĞLU000598AÜ00059811/28

LİBASYON: SIVI KURBAN MERASİMİ

000599F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000599AÜ00059911/28

Haldi Kapısı: Yeşilaliç

000601F.KULAKOĞLU 11/28

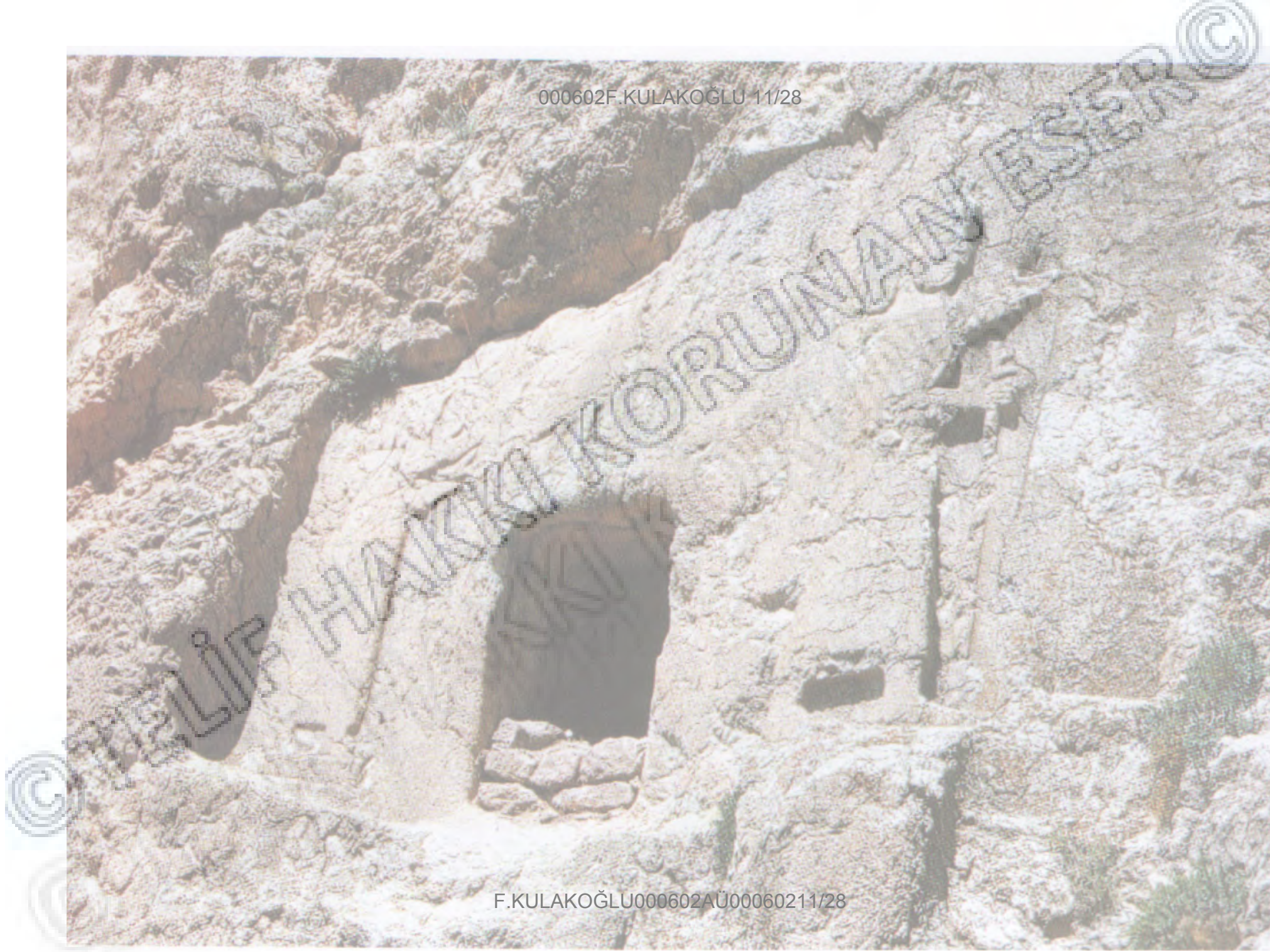

F.KULAKOĞLU000601AU00060111/28

Resim 51-Stel yuvaları, Yeşilaliç

000602F.KULAKOĞLU 11/28

F.KULAKOĞLU000602AÜ00060211/28

DİN

000603F.KULAKOĞLU 11/28

Birçok Urartu yazıtı, Tanrı Haldi'nin adı ile başlar ve birkaç tanrının adının geçtiği bir lanetleme bölümü ile biter. İnşa edilen bütün tapınaklar, kaleler, sulama tesisleri, bağ ve bahçeler genelde Tanrı Haldi, bazı durumlarda diğer tanrılar için yaptırılmıştır.

Birçok Urartu yazıtında en az bir tanrının adının geçmiş olmasına ve krallığın çeşitli yörelerinde başta Haldi olmak üzere tanrılara tapınaklar, saraylar, kaleler ve kutsal alanlar inşa edilmiş olmasına karşın, Urartu Tanrılarının ikonografilerinin yazıtlara yansımamış olması şaşırtıcıdır.

Urartu Krallığının sınırları içinde yasayan halkların dini inanışları ve davranışları ve sonuçta tanrılar ikonografisinin oluşmasındaki payları da çok az bilinmektedir.

Olasıdır ki; dini inanışlar ve davranışların, yöneten ve yönetilenler tarafından farklı mekanlarda ve farklı biçimlerde uygulanması bu bilgi eksikliğimizin temel kaynağıdır.

Halk arasında yaratılan efsaneler veya geliştirilen tanrısal ikonografiler krali yazıtlarda yer bulamamış, büyük olasılıkla okuma yazması olmayan basit halk arasında yazıya geçirilemeden sadece dilden dile aktarılmıştır.

000604F.KULAKOĞLU 11/28 MEHER KAPI KAYA NIŞI ve YAZITI: Sarduri'nin oğlu

İşpuini: M.Ö.9. yüzyılın son çeyreğ

Van'da, Toprakkalenin de inşa edildiği Zimzim Dağı'nın göle bakan eteklerindeki Meher Kapı yazıtı

Urartu panteonunda kutsanan toplam 79 tanrı ve tanrıçanın adı ve bu tanrı ve tanrıçalar için kurban edilecek hayvanların türleri ve sayıları verilmiştir ine tarihlenmektedir.

Listede kutsanan tann ve tanrıçaların yanında Urartu'da kutsal sayılan dağ. göl ve kentlere de kurbanlar adanmıştır.

Listenin ilk üç sırasını **Tanrı Haldi, Teişeba ve Şuini** almaktadır.

Bu üçlünün **adları birçok yazıtta birlikte** geçmektedir.

1. Haldi (17 sığır. 34 koyun) (0 sığır. 12 koyun) (4 sığır. 8 koyun) (2 sığır, 4 koyun) (1 sığır. 2 koyun) (1 sığır. 1 koyun) (2 sığır. 4 koyun)
2. Teişeba
3. Şiuini
4. Hutuini
5. Turani
6. Ua
7. Nalaini
8. Şebuti
9. Arsimela
10. Anapşa
11. Dieduani
12. Şielardi
- 13- Haklinin silahlarına I 1. Albini
15. Kuera
16. Elipri
17. Tarraini
18. Adaruta
19. İrmusini (1 sığır, 2 koyun)
20. İLU aluşe uruliliue şiuali
21. Alaptuşini II. Hrına
23. Siniri
24. Unina 25- Airaini 20. Zuzumaru 27. Hara
- İS. Araza
29. Zıquni
30. Ura
31. Arşibedini
32. Arni
33. Haldi'nin gençliğine
34. Haklinin erişkinliğine
35. Haklinin yaşlılığına
36. Haldi'nin savaşçılığına

37. Teiseba'nın savaşçılığına
38. Arubaini
000605AÜ00060511/28

39. Ardini kenti tanrısına
40. Kumenu kenti tanrısına
41. Tuşpa kenti tanrısına
42. Haldi kenti tanrısına
43. Arşuniuinu kenti tanrısına
44. Haldi'nin deisesine
45. Şuba
46. Haldi kaplarına
47. Eridia kenti tanrı Teiseba kapısına
48. Uişini kenti tanrı Şivini kapısına
49. Klia
50. Haldi'nin arniesine
51. Haldi'nin gücüne
52. Tanrı Haldi'nin susilerine
53. 53- Talapura
54. Kilibani
55. Ülkeler tanrısına
56. Sınırlar tanrısına
57. Göller (denizler) tanrısına
58. Athananau tanrısına
59. 59 tanrısına
60. İLANİ Gamruti
61. Haldi'nin niriblesine
62. Nişi kentindeki Tanrı Ua kapısına
63. Dağlara
- 64. Arubaini**
65. Huba
66. Tuşpa

67. Aui
68. Aia
69. Sardi
70. Sinuiardi
71. İphari
72. Bartsia 73- Silia
74. Ara
75. Adia
76. Uia
77. Ainau
78. Ardi
79. İnuanau

Meherkapı yazıtında tanrılar için ne kadar kurban kesileceğini belirtmesine karşın, bu sayıların hangi merasim için veya ne kadar sıklıkta kesileceğini vermemektedir.

F.KULAKOĞLU000606AU00060611/28

Çizim 37 - Giyimli ve
üzerinde Tanrı Hal

Yakın Doğu kültürlerinde yeni bir tanrı:

Haldi ve olasılıkla karısı **Arubani**

000607F.KULAKOĞLU 11/28

Kökeni: Musasir (Ardini) ?

Ardini kentinin baş tanrısı: Bağbartu??

Tanrı Haldi'nin kutsal hayvanı: aslan

Bir çok Urartu betimlemesinde Haldi, bir Hurri geleneği olarak, kutsal hayvanı aslan üzerinde ayakta durur vaziyette betimlenmiştir.

Savaşlarda ordunun en önünde elinde bir kılıç veya mızrakla ilerleyen ve Urartu'ya zaferler kazandıran Haldi'dir. Haldi bu nedenle her şeyden önce asker bir tanrıdır. Bu nedenle kendisine adanan eşyalar içinde silahlar birinci sırayı almaktadır.

F.KULAKOĞLU000607AÜ00060711/28

TEİŞEBA: Urartu panteonunda ikinci sırada Hurri kökenli bir tanrıdır: **Teşup** ?

Meher Kapı yazıtında: eşi tanrıça **Hupa: Hepat**?

Kutsal hayvanı boğadır.

Urartu Krallığının oluşumunda görev alan halk toplulukları içinde **Hurrilerin de var olduğu**

konusunda çok önemli bir kanıt olan **Teişeba bir**

savaşçı tanrıdır. Listenin 37. sırasında belirtilen iki sığır ve dört koyun Tanrı Teişeba'nın savaşçılığına kurban edilmektedir.

Çizim 31 - Adilcevaz Kabartması: Kutsal hayvanı boğa üzerinde Tanrı Teişeba (Burney, C.A.-Lawson G.R., "Urartian Reliefs at Adilcevaz on Lake Van, and a Rock Relief form the Karasu near Birecik" *Journal of Near Eastern Studies* 8,1985, Res.2)

F.KULAKOĞLU000608AÜ00060811/28

Meher Kapı yazıtında dört boğa ve sekiz koyun ile mükafatlandırılan Tanrı, Urartu pante-onunda üçüncü sırayı alan Tanrı **Şuini**'dir. Olasılıkla **Güneş Tanrısı** olan Şuini, Asur tanrısı Şamaş'ın ideogramı ile yazılmaktadır. Bu tanrının kutsal simgesinin güneş kursu olduğu önerilmiştir. Ancak güneş kursunun diğer bazı tanrılar ile birlikte de betimlenmiş olduğu unutulmamalıdır. Meherkapı tanrılar listesindeki ilk üç tanrı Urartu panteonunda "tanrısallı üçlüyü" meydana getirir ve birçok Urartu yazıtında birlikte geçer. Tapınak girişlerinin ve Meherkapı veya Yeşilaliç gibi bir çok kaya nişinin, içice üç kademedan oluşmasının bu üçlüğü simgelediği düşünülmektedir. Tanrı Şuini'nin konsortunun listede 66. sırada yer alan ve bir sığır ve bir koyun kurban edilen Tuşpea olması gereklidir. Tuşpea'nın aynı zamanda başkent Tuşpa'nın da koruyucu tanrıçası olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde kutsal şarap veya libasyon sıvısını taşıyan eklentili kazanların kenarlarındaki kanatlı kadın eklentilerinin de bu tanrıçayı simgelediği düşünülmektedir.

Meherkapı listesinde adı geçen diğer tanrıların bir çoğunun adı sadece bu liste yardımı ile ismen bilinmektedir. Bu tanrıların olabilecek bir çok betimleme, farklı malzemeler üzerinde ele geçmiştir.

Tanrı Haldi ve Teişeba'nın dışında kendisi için tapınak yaptırılan sadece bir tanrı vardır. Gürpınar Ovası'ndaki Çavuştepe Kalesi'nde inşa edilen iki tapıntan biri Tanrı Haldi'ye, ikincisi ve Aşağı Kale'de yer alanı ise Tanrı **İrmuşini**'ye adanmıştır. Tanrı **İrmuşini** listede 19. sıradadır ve kendisine bir sığır ve iki koyun kurban edilmektedir. Listenin bir hayli alt sırasında yer bulabilmiş bir tanrıya 11. Sarduri tarafından bir tapınak inşa ettirilmesi, dikkat çekici olduğu kadar açıklanması da zor bir durumdur. Olasılıkla Tanrı **İrmuşini**, Sarduri'nin baba kenti olduğu II. Sargon'un sekizinci sefer kayıtlarında bildirilen Riar'ın tanrısı idi. Urartu panteonunda tann ve tannıların dışında kutsanan ve kurban kesilen bir çok göl, dağ, kent ve kutsal kapılar vardır. Listede bunlara da belli sayılarda kurban kesilmesinin gerekli olduğu emri yayınlanmıştır. Örneğin Ardini (Musasir) kenti tanrısına, Kumenu kenti tanrısına, Haldi kapılarına, Göller tanrısına, sınırlar tanrısına, dağlara ve Nişi kentindeki tann Ua kapısına gibi.

F.KULAKOĞLU000610AÜ00061011/28

Resim 98- Giyimli adak lehası üzerinde kanatlı bir tanrı, Van Müzesi

Meherkapı yazıtı Urartu tanrılar listesini vermesinin yanında, krallığın ülke sınırları içinde uyguladığı din politikasını açıklaması açısından da önemli bir yazıttır. Kral İşpuini ile başlayan yayılımcı siyasetin belki de gereği olarak, ele geçirilen tüm ülke tanrı ve tanrıçaları, Urartu panteonunda yer bulabilmiştir. Haldi ve Teişeba gibi krallığı oluşturan temel etnik toplulukların tanrılarının yanında daha küçük kentlerin ve daha az nüfus yoğunluğuna sahip toplulukların tanrıları, Urartu resmi devlet dini içine alınmış ve Meherkapı resmi bildirisi ile kutsanıp saygı duyulmaları garantelenmiştir. Bu durum ele geçirilen ülkeler halklarının dini inanış ve uygulamalarında önemli ölçüde geniş bir özgürlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Ölü gömme geleneklerinde gözlenen çeşitlilik, aynı mezarlık alanı içindeki aynı veya farklı mezarlardaki değişik tapınma şekilleri de bu **dinsel özgürlüğün** sonucu olmalıdır. Çok farklı kültür bölgelerinin ve farklı etnik yapıdaki toplulukların bir araya getirilmesi yoluyla şekillenen ve büyüyen Urartu Krallığı'nın bu başarısında topluluklara verilen dinsel özgürlüğün payı büyük olmuştur. Ancak bu özgürlük, panteonun tartışmasız tek egemen tanrısı olan Haldinin, ülkenin hemen her yöresinde kutsanmasını engellememiştir.

Olasılıkla, kule tipli Urartu tapınaklarının planında olduğu gibi, Urartu Krallığı'nı kuran yönetici hanedanlığın yarattığı ve ülkede kutsanmasını emrettiği Tanrı Haldinin, ülkenin her köşesinde saygı görmesini bizzat kralların kendileri sağlamışlardır. Urartu Krallığının kurulmasından önce ve yıkılmasından sonra Tanrı Haldi ile ilgili hiç bir efsanenin ve ikonografinin olmayışı dikkat çekicidir.

F.KULAKOĞLU000611AÜ00061111/28

Resim 97- Adak lezbası üzerinde tabtta oturan bir tanrı, Van Müzesi